

BITÓ LÁSZLÓ

A halállal kibékítő ember*

Tótfalusi Éva 2024. szeptember 26-i interjúja dr. Kézdi Zoltánnal, az Eutelia Intézet és mozgalom alapítójával – alternatív Nobel-díja átvételének alkalmából.

TÓTFALUSI ÉVA: Köszönöm, hogy elfogadta felkérésemet, miután évekkal ezelőtt, egészen pontosan kétezer-húsz ószén, az Eutelia Intézet alapításának tizedik évfordulóján – ha jól tudom, nyolcvanadik születésnapján – visszavonult a közéletből, hogy teljesen gondozottjainak szentelhesse minden idejét. Először is gratulálni szeretnék alternatív Nobel-díjához, amelyet holnapután vesz át Brüsszelben. Nem a múlttal kezdeném, hanem a jövővel: Önnek, aki annyi időt töltött a halálra készülőkkel és haldoklókkal, nem bizarr egy kicsit, ha nyolcvannégy éves korában megkérdezem: hogyan gondol saját halálára?

KÉZDI ZOLTÁN: Tehát azt kérdezi, hogy én, aki annyi embert kibékítettem a halállal, kibékültem-e az elkerülhetetlennel? Ahogy mondani szoktam volt: miután kivettük Isten kezéből a halált – szinte rutinszerűen újraélesztve azokat, akiknek Ő leállította légzését, szívét – vállalnunk kell a meghalni vágyó kisegítését a számára már elviselhetetlen életből.

És hogy miként lesz ez énvelem, a most már nem is oly távoli jövőben? Mint mindenki más, én is a természetes jó halálra vágyom: arra, hogy hirtelen, minden előjel nélkül – talán álmomban – hagyjam el az élők világát. Erre fel vagyok készülve. Mindig minden ügyemet rendben tartom. Medi-alert csipkártyámon szigorúan megtiltok minden újraélesztési próbálkozást: az én koromban ez már értelmetlen lenne...

– De hiszen szellemileg frissebb, mint sok hetvenéves.

– Most igen, de lennék-e vajon szívroham vagy agyvérzés után? Ha olyan kegyes lesz hozzám a sors, hogy tudatomat veszítve, minden szenvedés, és ami számomra sokkal fontosabb: megaláztatás nélkül, emberi méltóságom teljében halhassak meg nyolcvannégy évesen, miért is vállalnám a visszatérést pár évre, melyet talán fél vagy negyed emberként kéne leélnem? S ráadásul nem is tudhatnám, hogy másodjára milyen halál várna rám.

Ha pedig a halál nem tör rám ajtóstul, hanem csak bekopog, figyelmeztet, ad még pár napot: olyan gyógyíthatatlan nyavalyába vagy a végelgyengülés olyan stádiumába esem, amelyben lassan, hetek-hónapok alatt pusztulnék el, nem várnám meg, amíg a halál kegyeskedik eljönni értem, akkor elébe megyek, amíg ezt méltóságom teljében tehetem meg. Felkészültem rá: mindent megterveztem, olyan részletesen és olyan várakozó örömmel, mint valaha egy külföldi utat.

* Részlet Bitó László hamarosan megjelenő *EUTANÁZIA/EUTELIA* c. esszékötetéből.

– Kétségtelenül jórészt Önnek köszönhető, hogy az ezredforduló táján a legtöbb nyugati országhoz viszonyítva még nagyon is elmaradott thanatológiai nézeteinkhez, törvényeinkhez képest ma már szinte globális példává lettünk. Nemcsak az eutanázia úttörőinek tekintenek minket a nyugati országokban, hanem koncepcióban és gyakorlatban, emelkedettségben és korszerűségben azt messze meghaladó eutelia-mozgalom alapítóiaként ismernek el minket. Önnek mi adott erőt, hogy legyőzze a növekvő ellenállást, mely – mint mondják – épp a kétezer-tízes évek elején vált szervezett összefogássá, főként a thanato-farmakológia és farmako-eutanázia intézményesítése, társadalombiztosítási támogatása ellen? Márpedig mindezek elfogadtatása az ön nevéhez fűződik.

– A sajtó, általában a média szeret bonyolult, nagyon is összetett ügyeket, jelenségeket egy-két összefüggésre egyszerűsíteni, egy-egy névhez kötni. Nálunk könnyebb volt kivívni megszerezni az eutelia társadalmi támogatását, később épp ezért törvényhozási elfogadását is, mint némely nyugati országban, mert a halálos betegek és haldoklók körülményei a kórházak krónikus osztályain és az akkor még létező „elfekvőkben” nagyrészt tűrhetetlenek voltak. Idősebb olvasói talán még emlékeznek a 2007-ben megjelent riportokra. Ezek nemcsak a hat-nyolc haldoklót alig gondozó, „tároló” (így írtak róluk!) kórtermek vagy az elfekvők – igaz, később már négyágyasra csökkentett – szobáinak sirlalmasságát tárták fel. Felderítettek olyan helyeket is („aszalókat”, ahogy az élesebb tollú riporterek nevezték azokat), ahol az agonizálók már-már kiszáradva feküdtek. Így kevesebb gond volt velük, s a legtöbb orvosságból nekik fél dózis is elég volt. Már ha megkapták. Vagyis ha a rokonok behozták. Mai szemmel elképesztő helyzeteket tárt fel a média. Megrázóak voltak a rejtett kamerákkal felvett képek.

A közvélemény ekkor állt mellénk. Különösen támogatta a jobb életalkonyhoz vezető méltóságteljes halálra való felkészítést és az azt elősegítő euteliás törekvéseinket. Majd ezen is túl az önrendelkezési jog kiterjesztését az aktív eutanáziára. Hamarosan a lakosság hetven, nagyobb városokban nyolcvan százalékban támogatta ezt is. Erre föl azonban az egyházak és más konzervatív intézmények összefogtak ellenünk. Ezért tartott majd’ három évig a parlamenti vita.

– De még véget sem ért a vita, még életbe sem léptek az új törvények, jogszabályok, s egyik-másik szeretetotthon már meg is felelt a mai standardoknak, igényeknek.

– Igaz. De a 2011. évi szabályozásuk előtt ezek között is bőven akadt olyan, amelyben az ellátás, a gondozók száma jóformán csak látogatási időben volt kielégítő. Az ellátás színvonalánál tűrhetetlenebb tényről is tudunk: arról nevezetesen, ahogyan a gondozottak bekerültek az otthonokba. Sokszor mindenükből kiforgatva. Egykor teljesen törvényes volt, hogy házáat, lakását, sokszor minden vagyonát az otthon tulajdonosára vagy a kezelő intézményre – vállalkozásra, egyházra, szerzetesrendre – írassák a befogadottal, s ezzel utódaikat megfosztották jogos örökségüktől. Utolsó napjaikban szegény öregek többnyire keservesen meg is bánták.

– Ha jól emlékszem, valakinek sikerült visszaperelnie a lakását.

– Igen, és ez nagy port vert fel. Így derült ki, hogy mire vették rá az üzleti és jogi ügyekhez mit sem értő özvegyet. Megfosztották a mintegy kétszázezer eurót érő lakásától, de még nyugdíja kétharmadát is át kellett utaltatnia az otthon számlájára. Szakértők szerint akár havi háromezer euróért is kiadhatta volna gyönyörűen berendezett ötszobás bel-

városi lakását. Ennek a jövedelemnek a negyede is bőven fedezte volna a szeretetotthon költségeit, a nyugdíj leadott hányadáról nem is beszélve.

– *Ügyvédi diplomát is szerzett?*

– Nem, arra már nem volt időm. Csak az erre a célra létre hozott jogi tanfolyamot végeztem el. Tulajdonképpen csak az orvosit fejeztem be. Ezerkilencszázhatvanötben. Teológiát sem egyetemen tanultam. Mint korábban, még gimnazista koromban a hittant, később Biblia-exegézist és teológiát is illegálisan, a titkosszolgálatok emberei, a besúgók elől rejtőzködve tanultunk. Barátaink otthonában jöttünk össze, és sosem egymásután kétszer ugyanott. Az egyik, valamikor híres teológiaprofesszorunk esztergályosként, a másik karosszerialakatosként kereste a kenyerét. De számomra és talán egész csoportunk számára a legtöbbet az a pap jelentette, aki soha, semmilyen egyetemen nem tanított. Tábori lelkesként szolgált a második világháborúban, a Donnál, ahol ezreket temetett el, majd Rákosi – szovjet megszállóink diktátor-helytartójának, itteni komisszárjának – börtöneiben készítette fel a halálraítélteket. Ő maga az '53-as amnesztiával szabadult, de testileg annyira tönkrement, hogy fizikai munkára képtelen volt. Más állásra meg nem számíthatott. Mi tartottuk el, a barátainknál húzta meg magát, és nekünk szentelte minden idejét. Borotvaéles esze volt. Rengeteget tanultam tőle, s nemcsak teológiát.

Negyedéves orvostanhallgatóként találkoztam vele először, de csak tőle tanultam meg, mit jelent vagy mit jelenthetne orvosnak lenni. Vagyis inkább ápolónak. Mindig azt mondta nekünk, orvostanhallgatóknak – hárman voltunk teológiai ismeretekre vágyó kis csoportunkban –, hogy az orvoslás: szakma; az igazi hivatás az ápolás. „Legyetek ápoló orvosok, ha már ápolónők nem lehetnek”, buzdított, hogy a beteggel foglalkozunk, ne a betegséggel. A Donnál, ahol maga is megsebesült, nevezte el Kristóf atya az ápolónőket az „empátia angyalainak”.

– *Talán csak nem arról a Kristóf atyáról van szó, akiről Tomján Jenő, a világhírű pszichológus írt memoárjában? Mintha nála találkoztam volna már ezzel a bölcs mondással.*

– Mondtam, hogy hárman voltunk orvostanhallgatók abban a kis tanulmányi körben. Nos, egyikünk Tomi, azaz Tomján volt. A legmacerásabb kórházi napok után is fél éjszakákat beszélgettünk át Kristóf atyával a baráti találkozóknak álcázott teológiai, vagy inkább morálfilozófiai szemináriumokon. Tomi ezeket a társalgásokat rendszerint mélylélektani elemzésekké, vagy legalábbis vitákká térítette volna el.

Amikor később rájöttünk, hogy a teológia nem vezethet az emberi nyomorúság, az önpusztítás okainak orvoslásához, Tomival és még néhány kollégánkkal együtt áttértünk a pszichológia tanulmányozására, ezúttal teljesen autodidakta módon, kölcsönként könyvekből. Ő aztán a Sorbonne-on diplomázott, én meg itthon végeztem el a hetvenes években egy kétes értékű kutyabőr adó tanfolyamot.

– *Visszatérve Kristóf atyához: az ő hatására emlékezve, emlékeztetve, nevezték magukat kristófereknek? Ön mintha ma is szívesen venné, ha kristóferként emlegetik. Kollégái közül viszont manapság mintha sokan elfordulnának ettől a – mégiscsak megbecsülést sugárzó – névtől...*

– Munkásságom elején előadásokban, tanulmányokban is sokat emlegettem, idéztem Kristóf atyát. Gondolom, az *eutelia-mozgalomban* ezért kezdtek engem és munkatársai-

mat *kristófereknek* nevezni. De bizonyára senki sem hívott volna minket bélabereknek, ha mentoromat, példaképeket Bélának hívták volna... Csak hát, mint talán tudja, a „kristóferosz” valójában Szent Kristófra utal, aki a legenda szerint átsegítette a gyermek Jézust a patakon. A kristófer tehát az átsegítésre céloz. És talán éppen ezért ódzkodnak ettől némelek. Egyre többen vannak ugyanis, akik nem hisznek ilyen, valaha jóformán általánosan elfogadott túlvilágképben, szinte helyrajzi fogalomban: a mennyek országában, ahová át lehetne segíteni a testtől elváló lelket.

Manapság, a holisztika századának harmadik évtizedében egyre többen hiszik és vallják mély meggyőződéssel, hogy a test és a lélek elválaszthatatlan. Önnek valószínűleg már természetes, hogy a modern orvostudománynak, akárcsak a modern lélektannak ez a lényege. Ha ugyan van egyáltalán értelme külön emlegetni a kettőt. Én azonban olyan korban nőttem fel, amelyben legtöbbször még elfogadtathatták az egyházak, hogy a test mindössze holmi porhüvely, melyben a halhatatlan lélek ideiglenes szállást nyer. Nem csoda, hiszen évezredek óta a test működéséhez, csodás képességeihez mit sem értő papok, lelkészek művelték a lélek gondozását, akiknek egyetlen célja a lélek felkészítése volt a túlvilági életre. Akár a test – a *bűnre* csábító test – sanyargatása árán is.

Nyilván kihallotta hangomból a *bűn* hangsúlyozását... De erre nem térnék ki.

– *Ennél a szónál talán mégis álljunk meg egy pillanatra. Fiatalabb olvasóink a „bűn” hallatán bizonyára csakis törvényszegőkre, vagy éppenséggel a szervezett bűnözés mármár globális jelenségére gondolnak, amiben a testi csábítás szerepe nem nyilvánvaló vagy elsőrendű.*

– Igaza van. Engem még úgy neveltek szüleim, arra tanított apámtól örökölt gyermekkori katekizmusom és lelki atyám, hogy bűnnek tartsak minden, testinek tekintett – hát még a nemiséghez fűződő! – gyönyört. Az akkori, még a XIX. századból származó egyházatyák megfontolnak, netán egyenesen eretnekségnek találták volna a gondolatot, hogy a gyönyör épp a test és a lélek egységének megnyilatkozása. Nem is oly rég némelyek még azon is megbotránkoztak, amikor valaki – most nem jut eszembe a neve – úgy fogalmazott, hogy „a test öröme táplálja a lelket”. A középkor legsötétebb éveiben a papok ugyanis elhitették híveikkel – akik sokszor fordítások híján nem is olvashatták a szentírást, még ha ismerték is a betűket –, hogy a lélek gyönyörűsége egyedül a túlvilági istenközelség lehet. Ezt pedig csakis önmegtartóztatással, önsanyargatással érdemelhetik ki.

Mai ésszel merő képtelenségnek tűnik, hogy a léleknek testetlenül is lehet gyönyör-érzete, a test pedig lélektelenül is kész az örömről. A test és lélek kettősségének, elkülöníthetőségének tana rengeteg nyomorúságnak, nyavalyának volt a forrása, köztük az akkor még pszichoszomatikusnak mondott betegségeknek. Ez az elnevezés nem a szomatopszichológiai problémáktól való megkülönböztetésre utalt, hanem arra a feltételezésre, hogy nemcsak gyönyörök, de kórok, rendellenességek is érinthetik kizárólag a testet vagy a lelket, anélkül, hogy a „másikra” hatással lennének. Vagyis arra a feltételezésre utalnak, hogy vannak betegségek, amelyek teljesen testi vagy teljesen lelki eredetűek. Ennek persze megint csak a test és a lélek elválaszthatatlan egységének tagadása volt az alapja.

– *De hiszen az eutelia-mozgalomban önök is „szellemi énünk” fennmaradásáról beszélnek. Gyakran ezzel nyugtatják meg a túlvilági létben nem hívó halálba készülöket, akiknek az egyházi rítusok nem kínálnak megnyugvást. Kritikusaik szerint ez csak humanista pótléka a túlvilági üdvözülés keresztény hitének.*

– Önnek nem újdonság, hogy vallási kérdésekben intézetünk sosem foglal állást. Bárki folyamodhat hozzánk segítségért a felkészüléshez – megadjuk. Ugyanakkor egyházától is kérhet lelki támaszt, sosem okvetetlenkedünk. És soha, senkit sem beszéltünk rá az eutanáziára. Minden tőlünk telhető segítséget – az élet befejezéséhez lelki támaszt, palliatív gondozást, jogi képviseletet és mindezt együttvéve – megadunk azoknak is, akik magát az eutanáziát, a farmakológiai halálbasegítést vallásos meggyőződésből elhárítják, elutasítják.

Valamikor a konzervatív sajtó karikatúráiban magamra ismerhettem, amint injekciós fecskendővel a kezemben kajánul mosolygok legújabb „áldozatom” fölött. Szerencsére ezen az alaptalan előítéleten túljutottunk. De sokan vannak még, akik elutasítják a „halálos injekciót”, bár szívesen veszik, ha a palliatív gondozásba bevetjük a legújabb szereket is, amelyek a szokásos, növekvő dóziszokban nemcsak a halálközeli élmény eufóriáját idézik elő, de előbb-utóbb minden bizonnyal magát a visszafordíthatatlan halált is.

– *Mi volt a helyzet a századforduló táján? Még gyermek voltam, tizenéves, mindez még nem érdekelt, de amit azután hallottam és olvastam azokról az időkről – amikor az önök eutelia-fogalma még szinte ismeretlen volt –, azt tanúsította, hogy sokan, különösen az orvosok, elfogadhatatlannak tartották az eutanázia gyakorlását, ugyanakkor ha már nem segíthettek rajta, hagyták a beteget meghalni. Gyakran olyan körülmények között, amelyeket ma mindannyian megengedhetetlennek tartanánk.*

– Mi, orvosok – akkor még én is gyógyító, praktizáló orvos voltam – elég rendszeresen alkalmaztuk az eutanáziát, illetve annak képmutató, önámító, hallgatólagosan már akkor is megengedett, megtűrt, álszentül passzív eutanáziának nevezett módját. Eljátszottuk, hogy nem azt tesszük, amit teszünk. Fájdalomcsillapítás ürügyén olyan dózisban adtunk be narkotikumokat, ami előbb-utóbb a beteg halálához vezetett. Egy akkor már jó tízéves törvény kimondta ugyanis, hogy a betegnek joga van kínjai enyhítéséhez, de persze nem mondta-mondhatta ki, hogy milyen fokon. A szenvedés csillapításához az elviselhetőség küszöbig – vagy a teljes érzéstelenségig, amit élőhalott állapotnak tekinthetünk. De ha nemcsak a narkotikumokra reagáló testi fájdalom, hanem más szövődmény, netán épp a narkotikum mellékhatása gyötörte a beteget, nem remélhettük, hogy tudatos állapotban, mi több, elfogadható, vagy éppen kellemes narkózisban tarthatjuk haláláig... Még bajosabb volt ámítani magunkat, ha tudtuk jól, hogy adott betegség, például némely agytumor a végső stádiumban megalázó tünetekkel igen, de fájdalommal nem jár... És mi mégis ugyanazt tettük: fájdalomcsillapító narkotikumot adtunk a végső stádiumban vegetálóknak, hogy elősegítsük halálát.

– *A századforduló körüli webarchívumokban „passzív eutanázia” címszóval megjelenő írásokban legtöbbször a lélegeztetőgép leállítását említik. Ez tényleg megengedett volt? Hagyták azokat a szerencsétlen embereket megfulladni?*

– Alkotmánybíróságunk akkori testülete, közel tízévi fontolgatás után úgy döntött, hogy fenntartja a végső stádiumban lévő betegek önrendelkezési jogát az orvosi kezelés

megtagadására. Ezt egyébként az egészségügyi törvény már korábban szentesítette. A lélegeztetőgép leállítása a kezelésmegtagadás jelképe lett. Mindenki könnyen megérthette, hogy ezzel a beteg halálát okozzuk, de ezt így nem mondták, mondtuk ki. „Hagyjuk meghalni”, szólt farizeus módon az eufemizmus, és közkeletűen ez volt a „passzív eutanázia”. Ha kerekén kimondták volna, hogy a beteg írásos folyamodványának eleget téve, kikapcsoljuk a gépet, hogy remélhetőleg gyorsan megöljük, világos lett volna minden. Végzetes lépést tesz meg az orvos, vagy az ápoló. *Tenni* pedig csak aktívan lehet. Tehát merő önámítás *passzív* eutanáziáról beszélni. Ha nyilvánvaló lett volna, hogy a gép leállítása percekig, napokig, esetleg hetekig tartó fuldoklásos agóniát okoz, mielőtt bekövetkezik a halál, az alkotmánybírák is rájönnek talán, hogy mit hagytak jóvá. „Passzív eutanázia”?! Alkotmányos megfojtás! Semmi köze az eutanáziához, a jó halálhoz. Borzalmas halál!

– *Mai szemmel elképzelhetetlen, hogy alig két évtizede orvosok, ápolók képesek voltak ezt végignézni...*

– Dehogyan nézték végig... Egyikük kezében mindig ott volt az injekciós fecskendő, egy lónak is elegendő morfiúmmal. És már a gép kikapcsolása előtt megtölték a beteget mindenféle kábító szerrel. Persze csak *kábító szerekkel*, nem pedig *kábítószerekkel* – akkor még a kannabist, a vadkendert is kábítószernek tartották, használatát éppúgy büntették, mint a legveszélyesebb, függőséget okozó kokain- vagy ópiumszármazékét. Az agónia enyhítésében még szó sem lehetett az azóta kifejlesztett cannabinoidokról.

A fájdalmat azonban különböző narkotikumokkal akkor is legálisan csillapíthattuk... Akkor is, ha semmi fájdalom sem volt a haldoklónak. A rettenetes szülte agónia enyhítéséért azonban szinte semmit sem tehettünk. A szokásos palliatív gondozáson, és azon túl, hogy kezünkben tarthattuk betegünk kezét, megtörölhettük verejtékező homlokát – vagyis azon túl, amit a legálisan működő hospice szervezet már akkoriban is nyújtott, csak a törvény kijátszásával enyhíthettük az agónia agóniáját.

A „passzív” eutanáziának lehettek a kezelés megtagadásából eredő kínoknál, a fuldoklásnál is borzalmasabb, embertelenebb következményei: például ha leállítjuk a...

– *Nagyon kérem, ne folytassa – attól tartok, elveszítem olvasóink zömét... Márpedig megígértem Önnek, hogy semmit sem hagyok ki a válaszaiból. A mi nemzedékünk azonban elszokott már az ilyen cinikus, lelketlen kegyetlenségtől. Térjünk inkább vissza a túlvilághoz, amely – ha igaz – ismét egyre többeket foglalkoztat. Abból ítélve, amit eddig Öntől hallottam, nézetei a túlvilág létezéséről elég ellentmondásosak. Vagy legalábbis több változáson estek át. Mi hát erről ma az önök thanatológiai álláspontja?*

– Mint talán már említettem, intézetünk nem képvisel egyetemes és egyöntetű nézetet az életem túli létről, a túlvilágról, az ősi vagy újabb keletű, némely körökben mind népszerűbb fogalmakról az élet utáni életről, a lélekvándorlásról.

– *És Ön? Ön most, miután oly sok embert – különböző vallásúakat és ateistákat egyaránt – segített kibékülni a halállal, és több mint hat évtizeden át látott meghalni megannyit – most, nyolcvannégy éves fejjel mit gondol a túlvilágról? Arról, hogy mi lesz velünk halálunk után?*

– Szellemi örökségünk, ha hátrahagyunk ilyet, kétségtelenül fennmarad.

– *Ez azt jelenti, hogy a szellemi túlélés csak azok vigasza lehet, akik alkottak, s abból valamit hátrahagytak? Ez nem valami fair azokkal szemben, akik...*

– E tekintetben nincs különbség azok között, akik hátrahagyott szellemi örökségükből, avagy a túlvilági létbe vetett hitükből merítenek megbékélést. Mindenki üdvözüljön a saját hitéből, mondja a Korán. Nekünk azt tanították, hogy csak a példás életű ember lelke jut a mennyeknek országába. Ezen általában azt értették, hogy illető példásan istenfélő volt. Megtartotta az Istentől eredő törvényeket. Nem hazudott, nem lopott, nem ölt. Manapság ez már nem elég: elvárjuk, hogy társadalmunk szellemi, érzelmi, tudományos vagy anyagi, netán lelki vagyonához mindenki hozzátegye a magáét. Csakis ez tarthatja fenn, gazdagíthatja kulturális örökségünket, s tartja életben szellemi lényünket, énünket halálunk után.

Ezért mondom, hogy az eutelia kulcsfontosságú része – a lét jó befejezésének egyik fő pillére, előfeltétele, hogy életünk alkonyán, amikor elménk már nem a jövőt kutatja, s emlékezetünk nem az előző napokban történeteket tartja számon, hanem életutunk mér-földköveit idézi föl – felemelő emlékekre tekinthessünk vissza. Gyermekkorunk, majd gyermekeink és unokáink gyermekkorának ámuló fölfedezéseire, felnőttkorunk boldogító munkásságára. Jótetteinkre, fennmaradó alkotásainkra. Mert ne feledjük: lényünk, énünk igazából nem a lankadó testünk, lassuló elménk, hanem emlékezetünk összessége. Amelyből korosodásunkkal egyre igényesebben, válogatósabban szemelgetünk.

Hacsak be nem zárul előttünk emlékezetünk tárhaza. Hacsak nem félünk feltárni annak kapuit. Márpedig ha ezt a pszichológiai zárlatot képtelenek vagyunk magunk feloldani, és ehhez segítséget nem kérünk, életutunk végén csak kibírhatatlan, örökkévalóságnak tűnő ürességre, napnyi hosszú órákra, hetekkel vetekedő napokra számíthatunk. Nem az euteliára, a jó befejezésre.

Mert maga az eutanázia csak egy múlt pillanat, az elmúlás pillanata: egy aktus, segítő mozzanat. Alanyi jogon és az önrendelkezés jogán mindannyian szabadon választhatjuk ezt a kiutat, ha a kiszámíthatatlan sors lassan fölemésztő, megalázó gyötrelmet hoz ránk. Az eutelia azonban nemcsak a meghalásról szól, hanem egész életvitelünkről, beleértve az emlékezetünk tárházának feltöltését életünk végéig kitartó, utolsó napjainkat is gazdagító emlékekkel.

A szekuláris, világi vagy laikus, humanista értelemben vett *jó halált* éppúgy ki kell érdemelnünk, mint a szakrálisat. A megváltó üdvözülést. Avagy a lélekvándorlásban, az általa megvalósuló túlélésünkbe vetett hit révén elérhető, jó halálhoz vezető megnyugvást. Nézetem szerint őseink ráéreztek arra, hogy föltétlenül, szükségszerűen embervoltunkhoz tartozik az igény, hogy valami túléljen bennünket. Valami fönmaradjon létünkben. Rájöttek vagy megérezték, hogy a teljes, nyomtalan elmúlás nem lehetett az isteni terv és szándék része. És művének legcsodásabb eleme, vagyis az általa megálmodott tökélyre törő, örökös, folyamatos fejlődés nem működne – nem sodorna fennebb és tovább –, ha mindannyian maradéktalanul meghalnánk, nyom nélkül eltűnnénk a föld színéről és a minket követők emlékezetéből. Töprengtek az élet utáni életen, melynek aztán rendre megfogalmazták különféle tanait. És bizonyára megvilágosodott előttük, hogy ha végképp meghalnánk mind, avagy teljes valónkban, testestül-lelkestül örökké élnénk, az kizárná a folyamatos fejlődést, mert az evolúció alapfeltétele az élet–halál–élet végtelen ciklusa, és így az előzőtől talán csak árnyalatnyi részletben eltérő egyed születése.

Meglátásom szerint tehát az evolúciós fejlődés felismerését, megérzését tükrözi a legtöbb vallásban, kultúrában fellelhető hit, hogy belőlünk valami túlél minket. Csak abban nem értenek egyet, hogy mi és miként marad fenn utánunk. A legősibb hit szerint köztünk élő szellemként. Vagy halhatatlanná lett testként. Az ősi Egyiptomban a tehetősebbek eleik bebalzsamozott múmiáját otthonukban tartották, hogy az elődök részt vehessenek fontos családi eseményekben, ünnepi lakomákon. Ma már nem találkozunk az őskultusz ilyen jegyeivel, azonban sok keleti kultúrában még ma is megosztják eledelüket családjuk elhunyt tagjaival: legszegényesebb ételükből-italukból is egy-két falatot-cseppet az ősök kis házi oltárára helyeznek, vagy a tűzbe vetnek számukra. Másutt már nem otthonukat osztják meg halottaikkal, hanem a temetőikben építenek mauzóleumokat, vagy némely keleti kultúrában kis, leginkább nyaralókra emlékeztető, minden kényelemmel ellátott, szépen berendezett házacskákat, amelyben a halottait meglátogató család akár az egész napot eltöltheti. Van ott víz, villany, tévé, némelyikben kis mosdó is, meg konyha a kihozott rengeteg étel felmelegítésére. Meg talán egy-két fekvőhely, hogy a kisebb gyerekek lepihenhessenek, ha a játszadozásban kimerültek. Folyik ott az élet, hadd lássák az elhunyt ősök, hogyan él a család.

Nem csoda, hogy számos keleti kultúrában nemigen értik, mi szükség az euteliára. Ők biztosra veszik, hogy ha jó életet éltek, jó haláluk lesz. Kínai vendéglős, boltos szájából ez körülbelül így hangozhat: Ha egész életedben szorgalmasan dolgozol, ha reggeltől estig mindenkit készségesen kiszolgál, és sok pénzt hagysz örökösödre, majd te sem halsz meg egészen: dédunokáidat és ükunokáidat is láthatod majd sírházadban hancúrozni. Persze ehhez is hit kell, erős hit, amely nyilván csak azok jussa, akik ilyen sok évezredes kultúrába születnek bele.

– Noha Ön a kommunizmus idején nőtt fel, mégis ezeréves keresztény kultúrába és gyökeresen katolikus családba született. Ön valamikor, gyermekkorában bizonyára hitt a keresztény túlvilágban. A hospice mozgalomban például szintén vannak, akik a haldoklók istápolásának szentelték életüket, és azt vallják, hogy ebben az áldozatos szolgálatban erősödött hitük a túlvilágban.

– Gyermekként elképzelttem a mennyek végtelen birodalmát, valahol fenn, az egek végtelen kékségében. De még azután is, hogy kinőttem a felhők mögül minket figyelő-óvó – a kis katekizmusunk képeiből és szépművészeti alkotásokból belénk itatódott – antropomorf nagypapa-istenképből, képes voltam hinni abban, hogy lelkünk valahol tovább él, ha nem is ott fenn, ahonnan akkor már rendszeresen küldtek üzeneteket a rakétákkal felöltött földi utazók. Ameddig hittem, hogy test és lélek elválasztható, azt is könnyű volt hinni, hogy ha nem is az űrben, de a test halála után valahol, egészen más dimenzióban, a lélek tovább él. Ez a hitem azonban sosem volt elég erős ahhoz, hogy felnőtt fejjel elfogadtassa velem a feltámadás keresztény tanát. Pedig valóban ennek szellemében nőttem fel, mélyen, már-már dogmatikusan katolikus családban. Könnyű volt persze hinni gyerekként, amíg nem gondoltam végig: miként is kelnének ki sírjaikból a holtak maradványai az utolsó ítélet harsonáinak hangjára, egykori lelkükre találva, új életre támadva, hogy megítéltesenek, és ha könnyűnek találtatnak, a kárhozat örök tűzére vetessenek.

Már ifjúkoromban is megfejtetni törekedtem a bibliai metaforákat; legtöbbjüket végül meg is értettem. Már mint azt, hogy számomra mit jelentenek. De a csontvázak életre kelésének metaforikus jelentésével semmire se jutottam. Egyetemista koromban talán ezért is

fordultam a teológiához. Hiszen miközben az anatómián heteken át a legapróbb ízéig boncolgattuk annak az ismeretlen, de nemrég még élő-mozgó, gondolkodó, érző embernek a testét, szinte állandóan kísértettek a testi feltámadás kérdései. Talán nem is annyira a hogyan, inkább a miért kérdése gyötört. Képtelen voltam megérteni, felfogni, hogy a lélek miért kívánna visszatérni a testbe, amelyből szabadult. Mármint ha igaz, hogy a lélek osztályrésze a számunkra elképzelhetetlen, örök, túlvilági boldogság, az istenközelség véget nem érő gyönyöre. Ha így van, mi szüksége lenne arra a testre, amely akkor, ott a boncasztalon, oly érdektelennek, jelentéktelennek tűnt?

Azóta többször is eltűnődtem azon, hogy az orvostanhallgatóknak valójában előbb fiziológiát kellene tanulniuk, hogy megismerjék, csodálhassák a test szerveinek – beleértve elménket – legapróbb részéig bámulatos összhangban működő egészét. Ha így lett volna, annak idején talán magunk is nagyobb kegyelettel vagdalgatjuk a nekünk „kiutalt” testet.

– *Értem. Tudom, milyen tiszteletlenül viselkedtek olykor az orvostanhallgatók, amikor még részt kellett venniük valóságos tetemek boncolásában. De a testi feltámadás átgondolása a boncteremben miképpen vezette gyermekkori hitének elvesztéséhez?*

– Nem az anatómia kalauzolt oda. Az csak odáig kísért, hogy mindinkább meg akarjam érteni azt, amiben addig képes voltam gondolkodás nélkül hinni. Vagy jobban mondva, mindabban és mindazt, amit addig nem gondoltam végig, mert hinni akartam benne. Mert úgy éreztem, hinnem kell, hogy megmaradhassak annak, akinek-aminek születtem. Amire szüleim neveltek. Amire családom hagyománya kötelezett. Talán attól tartottam, hogy hitem egész tornya leomlik, rám omlik, ha egyetlen sarokkővét is szétmállani hagyom.

Talán más korokban ezek a kérdések nem okoztak volna ekkora problémát a fiataloknak. De ne feledje, hogy akkor, több mint hatvan évvel ezelőtt, a hatvanas évek elején jártunk. Habár valamennyire már fellazult a még Sztálin által reánk hozott diktatúra, a marxista materializmus szellemiségünket fojtogató légkörében – miközben a besúgók, a kommunista ügynökök szüntelenül zaklatták a hittannal, teológiával foglalkozó kis csoportokat – semmiféle kételyt nem engedhettem meg magamnak. Kapaszkodnom kellett a hitembe, még abba is, amiben képtelen voltam hinni...

– *És mások is így reagáltak a marxista indoktrinációra? Egyetemi kollégái?*

– A hozzám hasonlóak közül elég sokan. A marxista oktatási rendszerben a túlvilág fogalmát nem is említették, hacsak nem ironikusan. De talán mi – a második világháború előtti zsidó-keresztény intellektuális elit „hivatásos antikommunista” sarjai – éppen ezért ragaszkodtunk hozzá annyira. Lehet, hogy oly nagy érdeklődésem a transzcendencia, a teológia iránt éppen abból eredt, hogy szükségem volt egy másik, spirituális világképre, világra, túlvilágra, amely ellensúlyozza a marxista világ materializmusát.

– *Nyugaton sosem kerekedett felül a marxista ideológia. Nem volt mivel szemben keresni az ellensúlyt. Mégis, az Ön nemzedékében legalább annyian ragaszkodtak – és ragaszkodnak ma is – a spirituális világnézethez, a túlvilág fogalmához, mint Önök akkor, ellenzékben a diktatúra uralkodó filozófiájával.*

– A kapitalista világ materializmusa talán még lélekörülőbb volt, de jobb, ha ebbe nem megyünk bele. Csak azért említettem, mert olyan életút-interjúra kért fel, amely feltárja, hogy miért és hogyan lettem, aki lettem. Számomra és barátaim számára antikommuniz-

musunk éppoly meghatározó, életútformáló volt, mint másoknak a kommunizmus, amelytől ők várták a megváltást: főként annak a garanciáját, hogy a múlt század első felének tragédiái, atrocitásai nem ismétlődnek meg. Ezek ugyan nem ismétlődtek meg – de csak újabb tragédiák és atrocitások árán.

Akik láttuk, hogy hová vezetett mind a jobb-, mind a baloldali fanatikus ideológia, fölfelé tekintettünk: a mindennapin túlra, a Transzcendenciára. Az evilági reménytelenségben, a nukleáris holokauszt Damoklész-kardja alatt a túlvilági reményre emeltük tekintetünket. A teológia útján akartuk megérteni a transzcendenciát. És irigyeltük azokat, akiknek a hite oly rendíthetetlen volt, hogy még a hivatalos ateizmus legsötétebb éveiben is kétségbe merték vonni önmaguk előtt a vallási tanokat. Én először csak félve mertem követni a példájukat. És még inkább irigyeltem azokat, akikben sosem tudatosult, hogy bennük is valami evilágon túli remény tartotta a lelket...

– És teológiai tanulmányai közelebb vitték a transzcendencia befogadásához, netán megértéséhez, ha ez egyáltalán lehetséges?

– Megértettem, elfogadtam, hogy a Transzcendenst azért nevezzük így, mert túl van mindazon, ami értelmünkkel felfogható. Megtarthattam tehát hitemet a transzcendens Teremtő princípiumában, a szakadatlan alkotó folyamat, a táguló világegyetem és a véget nem érő evolúció isteni csodájában. És megszabadultam büntudatomtól, amiért már kamasz koromban sem hihettem a Biblia felhők közül letekintő, próbára tevő, ígéreteit be nem tartó, szakállas öregurában. Ezért fogadhattam el az akkori kettősség (a kizárólag testünkre figyelő orvostudomány, farmakológia – és a csakis lelkünk titkaiban járatos pszichológia, teológia) helyett a holisztikus nézetet az egész test és a teljes lélek *elválaszthatatlan* egységéről. És arról, hogy testet-lelket ekként kell kezelni: egyként. De erről már esett szó.

– Úgy tudom, évtizedeken át gyermekorvos-onkológus volt, most meg kizárólag a geriatricai thanatológiával, az euteliával foglalkozik – az életút utolsó szakaszának megkönnyítésével, „bearanyozásával” – ahogy egyre többen merik mondani. Nagyon is az Ön nevéhez fűződik az eutelia megkülönböztetése az eutanáziától. Elmondaná, hogy mi vezette erre?

– Gyermekorvosi pályám kezdetén nagyon keveset tehettünk a rákos gyermekek gyógyításáért. Többnyire csak a szenvedésüket enyhíthettük, már amennyire, hiszen a palliatív gondozásban is messze elmaradt akkori tudományunk a maitól. Sok esetben, mire vidéki kórházakból hozzánk kerültek ezek a gyermekek, ránk már csak felkészítésük és persze szüleik felkészítése maradt az elkerülhetetlen halálra. Keserves, lélekőrítő hivatás volt. Oly elkészerítő volt napról napra haldokló gyermekek kezét fogni, hogy én magam nem is mertem vállalni az apaságot. De mert a gyermekek reménytelen szenvedése mindenkit mélyen megrendített, még a hivatalból ateista kórházi vezetők is elnézték, ha a szokásosnál többet foglalkoztam velük és szüleikkel. Még ha egész estéket töltöttem is egy-egy haldokló gyermek ágya mellett, és jobbára a sztetoszkóp sem lógott a nyakamban. Nyilvánvaló volt, hogy nem a szívverésükre, tüdejük hörgésére füleltem.

Sőt vezetőim megjegyzéseiből, ami a feddésig vagy a fegyelmiig sosem ment el, kitűnt: jól tudták, hogy ilyenkor gyakran meséltem a gyermekeknek a túlvilági boldogságról, ha az enyhítette szorongásukat, félelmüket. S ha a szülőknek ez némi megnyugvást szerzett,

előttük sem vonakodtam hivatkozni Isten megbocsátó jóságára, vagy éppen az örök életre. Mint már említettem, akkor még annyira hittem test és lélek halál utáni szétválaszthatóságában, hogy ilyenkor nem éreztem magamat önámító képmutatónak.

– És az Ön segítségével a gyerekek felülkerekedtek halálfélelmükön? Miként az eutelia programmal – a közvélemény ámulatára – az életük végén járó öregeknél Ön, majd társai is elérték ezt?

– E tekintetben könnyebb dolgunk volt a gyermekekkel. Bennük még nem gyökerezett meg a halálfélelem. Többnyire csak az értelmetlen szenvedés ellen lázongtak. S a kezeléskéntől féltek. Magát az elmúlás elkerülhetetlenségét legtöbbször olyan pragmatikus beletrőrdéssel fogadta, amelyet csak a legbölcsebb öregektől vártam volna el.

– Lehet, hogy a gyermekekben erősebb, kételyekkel meg nem rontott a hit? A túlvilág hite?

– Erről később, amikor már hozzáférhettem a legújabb szakirodalomhoz, dolgozatot közöltem a most már nemzetközi Thanatológiai Szemlében. Röviden, és olvasóinak közérthetően: amíg a gyermekeknek, valamikor a kamaszkorban, ki nem alakul az identitásuk, amíg föl nem lázadtak szüleik ellen, vagy amíg szüleik el nem engedik őket, nem érzik magukat a mi fogalmaink szerint igazán egyéneknek, individuumoknak. Nincs én-tudatuk, identitásuk. Szüleik vagy adott esetben az őket felnevelő nagyszülők mintegy részének tekintik magukat, énjüket beléjük helyezik, és létezésüket el sem képzelhetik nélkülük. S amíg tudatukban nem független személyiségek, halhatatlannak érzik magukat. Vagy fogalmazzunk inkább így: a halál félelmével nem saját, meghatározatlan létüket féltik, hanem azok életét, akiktől függenek. Akiknek – úgy érzik – részei.

– Ön szerint tehát a halálfélelem nem öröklötten sajátunk? Nem ösztönös?

– A folyamatos isteni Alkotás, vagyis az evolúció folyamán a legtöbb mai fajban kialakult idegrendszer a táplálék megszerzésén túl a szervezetre veszélyes helyzetek felismerésére is képes lett. Az idegrendszer további fejlődésével kiválasztódtak olyan neurofiziológiai, vagyis agyi mechanizmusok, amelyek ezeket a felismeréseket érzéki-érzelmi reakciókkal asszociálták. Például a méz illata és íze gyönyörrel, míg a rothadó hús bűze undorral tölt el. Egy gyermek mosolya, kacaja gondoskodni vágyó szeretetet ébreszt bennünk, míg a ránk törő ellenség eltorzult arca és csatakiáltása megrettent: menekülésre vagy ellenállásra késztet. A szakadék széléről letekintve pedig félelem tölt el: halálfélelmünk viszsztatart attól, hogy közelebb lépünk a veszélyes mélység pereméhez.

Ezek a belső, érzelmi mechanizmusok irányítják tetteinket. Mondhatjuk úgy is, hogy ezek készítenek a jóra, arra, ami evolúciós tapasztalataink alapján hasznosnak bizonyult, mint például a nagyon is tápláló méz elfogyasztása – már akkoriban is, mikor ezért meg kellett küzdeni a méhekkkel. Vagy visszatart a rossztól. Attól, ami rossz, veszélyes számunkra: mint például a rothadó hús. Vagy az, hogy túl közel merészkedjünk a szakadék széléhez. Ezeket a belénk épített, készíttető és gátló mechanizmusokat nevezhetjük akár isteni gondviselésnek, vagy őrzőangyalunknak is, mint ahogy lényegileg, hatásában és szerepében azonos ezekkel.

Valamennyi fiziológiai mechanizmus sok millió idegsejt – és a kapcsolatukat megteremtő, serkentő vagy éppen gátló, több tucatnyi kémiai anyag: úgynevezett mediátorok és inhibitorok egymásra hatásának az eredője. Jórészt szándékunktól függetlenül, vagy

akarattal csak részben, esetleg csak nagy gyakorlattal befolyásolhatóan. Természetesen e nagyon bonyolult érzelmi reakciók megfelelőképp érzékenyek. Túl érzékeny is válhatnak, és nem csak azokra a stimulusokra, amelyek őket általában kiváltják.

Például a jótékony, mert oltalmazó félelem a szakadéktól olyan főbiává válhat, hogy az alátekintés pár biztonságos lépcsőfok magasságából is leküzdhetetlen rettegést válthat ki a tériszonytól szenvedőben. Másokból a sötétség, a bezártság, az egyedüllét vagy éppen a tömeg vált ki beteges iszonyt. De mindez egyazon közös, ősi félelemhez, a halálfélelem fiziológiai, állatokkal is közös mechanizmusára vezethető vissza.

Van, aki pszichológiai segítséggel, van, aki csak gyógyszerek megfelelő, remélhetőleg idővel csökkenthető adagolásával küzdheti le főbiáját. Az utóbbi években mindkét kezelési megközelítés sokat fejlődött, hatékonyabbá vált. Természetesen a leghatásosabb mindkettő alkalmazása, az adott esetnek, betegnek megfelelő arányban. Így van ez a halálra készülő vagy haldokló halálfélelemnek feloldásával is. Ez a jó halál elkerülhetetlen előfeltétele, tehát az eutelia legfőbb feladata, még napjainkban is, és talán marad legalább még egy emberöltőn át.

– *És azután?*

– Az életútjuk végén járóknál remélhetőleg majd csak nagy ritkán találkozunk az utolsó napjaikra sötét árnyat vető halálfélelemmel. Tudjuk, különösen a XX. századot megelőző irodalomból, hogy az emberek nagy többsége – például a természethez közel álló parasztemberek – minden félelem nélkül fogadták el vénségükben a halált. Így látták nagyszüleiktől, anyjuktól-apjuktól, akik az élet rendjeként fogadták a véget. Ha egy-két nemzedék eleik rettegő agóniája, megalázó haláltusája helyett ismét arra emlékezhetne, hogy szüleik, nagyszüleik milyen példamutató méltósággal búcsúztak el tőlük, az eutelisztikus életforma olyan újjászületése következhet el, amely fölöslegessé tenné a farmakológiai eutanáziát. Lelki szemeim előtt megjelenik a halált elfogadó, a jó élethez vezető atyai áldás szimbóluma: az étellel betelt, halálra készülő apa, amint kezét fia fejére helyezve vesz búcsút tőle, adja át neki örökségét: helyét a nap alatt.

És ha már ismét visszatértem a Bibliához: az orvostudomány értelmetlenné tette az engesztelő égőáldozatokkal, az isteneknek felajánlott ajándékokkal elnyerhető gyógyulásba vetett hitet, a rengeteg szenvedéshez vezetőt – mely újszülöttek, gyermekek millióinak pusztulását okozta. Ezért hiszem, hogy majdan (talán valamikor ötszáz vagy ötezer év múlva, hiszen az emberi fejlődést ilyen távlatokban kell mérnünk) az isteni szeretet megjövendölt országában egyre többen részesülhetnek majd az igazi euteliában, a simeoni jó halálban...

– *Simeoni?*

– A bölcs, az étellel betelt, azaz életcélját elért Simeon történetében és szavaiban remélem láthatni utódaink jó halálát. Lukács, a görög orvos, így idézi evangéliumában Simeon halálra vágyó szavait: „Most bocsásd el, Uram, szolgálodat, szavaid szerint, békében.”

– *És Isten meghallgatta Simeon fohását?*

– Nem azt kellene kérdeznie, hogy Isten meghallgatta-e Simeont, hanem hogy elég erős volt-e Simeon hite. Elég erős volt-e ahhoz, hogy akarata erejével megtérjen eleihez.

A legtöbb embernek valamikor majd nem lesz már szüksége eutanázia koktéllra. Azoknak, akiknek elég erős lesz szabad akaratukba, az őket megillető jó halálba vetett hitük.

Hegyeket mozgató hitük, hogy a jó étellel, amelyre visszaemlékezni érdemes, kiérdemelték a jó halál kegyét. Ilyen rendíthetetlen hittel akaratuk ereje elegendő lesz a simeoni halálhoz minden külső segítség, a mi segítségünk nélkül is. De addig, mai kétkedő mivoltunkban, nem akaratunkra, hanem eszünkre kell támaszkodnunk: el kell fogadnunk a modern farmakológia eszközeit. Nem csak gyógyításunkban, életben tartásunkban, hanem halálba segítésünkben is.

